

POLITIEKE EKONOMIE: STELLINGNAME OF ONDERZOEKS- PROJEKT?

Geert Reuten*

1. Inleiding en samenvatting

Diskussies tussen de diverse gangbare stromingen in de huidige economische theorie (diverse stromingen in de Neo-klassieke theorie, waaronder mede begrepen de Neo-klassiek-Keynesiaanse Synthese en de Monetaristen) enerzijds en de daartegenover kritische stromingen (Neo-Institutionalisten, Marxisten, diverse Links- of Post-Keynesianen, Neo-Ricardianen en Sraffianen) anderzijds, zijn vanwege de daarbij doorelkaarheenlopende discussieniveaus vaak verwarrend. De herintroductie van de term 'politieke economie' – een verzamelnaam voor de kritische stromingen? – heeft hier m.i. vooralsnog niet verhelderend gewerkt. In dit artikel wil ik proberen wat duidelijkheid in de discussie te brengen ten aanzien van enige wetenschaps-filosofische punten welke daarbij in het geding zijn.

Vaak worden in deze discussie argumenten naar voren gebracht welke niet direkt relevant zijn en die de aandacht van de m.i. fundamentele problematiek afleiden. Ik begin met het bespreken van twee voor deze discussie m.i. niet direkt relevante kwesties, nl. die van het verwijt van onwetenschappelijkheid van de bestreden stromingen, en die van het verschil van objekt van de bestreden theorieën (par. 2).

Het fundamentele, maar meestal verzwegen, verschil tussen de genoemde stromingen betreft volgens mij een verschil in politieke filosofie. Daardoor is het bijvoorbeeld mogelijk dat alternatieve verklaringen worden gegeven voor 'overeenkomstige' verschijnselen. Procedureregels zoals bijv. die met betrekking tot de falsifieerbaarheid¹ van theorieën, bieden hierin vaak geen uitkomst. Dit betekent echter niet dat dergelijke procedureregels onbelangrijk zijn. Betoogd zal worden dat, indien het in de genoemde discussies inderdaad gaat

* Wetenschappelijk medewerker Vakgroep Macro-economie, Faculteit der Economische Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam, Jodenbreestraat 23, 1011 NH Amsterdam, tel. 020-5254202. Ik dank prof. Klant, Nico Siljee en Hugo van der Laan voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel en Petra Rienderhoff voor het typen van het manuscript.

1. Falsifieerbaarheid of weerlegbaarheid. De uitspraak: 'Alle zwanen in Nederland zijn wit' is in principe falsifieerbaar, en bovendien gefalsifieerd indien er in de Rotterdamse diergaarde een zwarte zwaan zou zitten. De toepassing van deze procedureregule is echter gekompliceerder dan het zo op het eerste gezicht lijkt.

om verschillen in politieke filosofie, alle economie 'politieke economie' is (par. 3). Niet alle economen zijn het erover eens dat dit het fundamentele meningsverschil vormt. Zo gezien kan men de term politieke economie gebruiken als een stellingname in dezen.

Voorzover het in de economie gaat om het onderzoek van 'positief waarneembaar' gedrag (en slechts hypothesen over dat gedrag zijn in strikte zin als falsificeerbaar formuleerbaar) levert een methodologie in de traditie van Popper, zoals bijv. voor de economie verwoord door Klant (1972, 1978), mogelijke criteria voor het aanvaarden van theorieën. Het belang van een dergelijke methodologie wordt hier niet bestreden, integendeel. Maar deze methodologie (die van Popper maar niet noodzakelijk die van Klant) is beperkt tot 'positieve' wetenschapsbeoefening.² Voorzover het (sommige) economen echter tevens gaat om het onderzoek naar de veranderbaarheid van de bestaande maatschappelijke verhoudingen, zal vanwege het 'dualisme van sociale structuren' betekenis moeten worden gegeven aan empirisch waargenomen 'positief' gedrag. Een dergelijke 'betekenisgeving' betreft een sociaal complex waarvan de componenten nauwelijks zinvol isoleerbaar zijn als bijv. economisch, sociologisch of antropologisch. Dit wordt in paragraaf 4 uitgewerkt.

Gekonkludeerd wordt dat voorzover het economen niet alleen gaat om het onderzoek naar 'positieve' maatschappelijke relaties, maar tevens om het onderzoek naar de veranderbaarheid van die relaties, de term politieke economie niet alleen fungeert als een stellingname omtrent de aard van de huidige economische wetenschap (nl. dat deze mede bepaald wordt door politieke filosofie), maar ook als een sociaal wetenschappelijk onderzoeksproject.

Wat mij betreft is dit artikel tevens een uitnodiging aan niet-economen om aan dit onderzoeksproject via dit tijdschrift de nodige impulsen te geven.

2. Wetenschappelijkheid en het objekt van economische theorieën

a. Wetenschappelijkheid van economische theorieën

Een over en weer veel voorkomende kritiek, bijv. tussen Neo-Klassieken en (Neo-)Marxisten is het verwijt van 'onwetenschappelijkheid'. Wetenschappelijk wordt dan geassocieerd met 'zeker' en 'waar'. Een dergelijke associatie is

2. Hier wijkt Klant (1978) juist af van Popper omdat hij voor beweringen over toekomstig gedrag of over een toekomstige stand van zaken, falsificeerbaarheid niet uitsluit.

begrijpelijk in het licht van de Westeuropese wetenschapstraditie. In deze traditie is steeds geclaimd dat het mogelijk en nodig is wetenschap te bedrijven op een grondslag welke zekere kennis garandeert. Vooral sedert de Renaissance is deze grondslag gezocht in het objekt, de ervaring, de realiteit (buiten het subjekt, buiten de onderzoeker), waarbij er een passieve relatie tussen subjekt en objekt voorondersteld werd. (Vgl. Giddens 1976, hfdst. 4.) Deze vooronderstelling is niet onbekritiseerd gebleven. (Bijv. Hegel: 'Het subjekt stelt het objekt als objekt', en Marx: 'Feuerbach, niet tevreden met het *abstrakte denken*, wil de *aanschouwing*; maar hij vat de zintuiglijkheid niet op als *praktische* menselijk-zintuiglijke aktiviteit'.)

Ook in de wetenschapsfilosofische traditie van Popper wordt gebroken met de vooronderstelling van passiviteit. 'Zekerheid' wordt in deze traditie vervangen door 'aanvaardbaarheid' en het al dan niet aanvaarden van theorieën wordt afhankelijk gesteld van de uitkomst van 'kritische discussie' tussen wetenschappers onderling. Het subjekt is niet langer passief, maar wordt in zijn 'aktiviteit' *gecontroleerd* door 'de' wetenschappelijke gemeenschap. (Vgl. Williams, 1975.) Die controle vindt plaats middels specifieke beoordelingskriteria. Met andere woorden, wat als wetenschappelijk beoordeeld wordt is afhankelijk van een specifieke economische gemeenschap. Zo gezien kan de wetenschappelijkheid van een concurrerende stroming wel bestreden worden, wetenschappelijkheid heeft dan echter geen betrekking op de zekerheid van de eigen kennis of de onwaarheid van de kennis van de konkurrent, maar op normen, op voorkeuren met betrekking tot bepaalde beoordelingskriteria. In deze zin is waardevrijheid (hier t.a.v. intern-wetenschappelijke waarden) van wetenschappelijke kennis bij voorbaat uitgesloten.³ (Vgl. Radnitzky 1978, pp. 27-28.)

Dit neemt niet weg dat bijv. ekonomen het onderling, althans in abstracto, eens kunnen worden over dergelijke beoordelingskriteria. Gangbare beoordelingskriteria zijn: *akkuratesse* van een theorie (dit betekent o.a. dat uitspraken zo min mogelijk multi-interpretabel dienen te zijn — vgl. Nuchelmans 1970, pp. 15-22); *konsistentie* van een theorie (d.w.z. dat de theorie geen tegenstrijdige beweringen dient te bevatten⁴); *plausibiliteit* van een theorie (d.w.z. de mogelijke aanvaardbaarheid van een theorie in het licht

3. In discussies over waardevrijheid van de wetenschap lopen een aantal gezichtspunten vaak door elkaar. Onderscheiden kan worden naar: a) de genoemde inter-wetenschappelijke waarden, d.w.z. beoordelingskriteria; b) het al dan niet vervat zijn van normatieve gezichtspunten in wetenschappelijke uitspraken; c) het gebruik van de wetenschap; d) het al dan niet doen van waarderende uitspraken 'vanaf de katheders'. (Zie Nauta 1971, pp. 101-102.)

4. Dit sluit uiteraard geen beweringen over tegenstellingen uit.

van onder meer andere reeds/nog aanvaarde theorieën -- vgl. Klant 1978, p. 62 --); *falsifieerbaarheid* van een theorie (d.w.z. dat een theorie middels 'feitelijke' waarnemingen weerlegbaar moet zijn⁵). Zou een theorie eenduidig aan al deze criteria voldoen en bovendien voldoende door toetsing beproefd maar tot op heden niet gefalsificeerd zijn, dan zou deze waarschijnlijk door ekonomen van iedere school aanvaard worden. Dit is echter een abstracte voorstellingswijze. Zoals vaak het geval is met algemene beoordelingscriteria zit het probleem in de specifieke interpretatie ervan. Bovendien kan een theorie 'meer akkuraat maar minder consistent of plausibel zijn dan een andere' (Kuhn 1970, p. 211). Overigens liggen sommige criteria in elkaars verlengde of kunnen *alternatief* zijn. Zo is bijv. een theorie welke in mindere mate akkuraat en consistent is, ook slechts beperkt falsifieerbaar. En zo kan een niet-falsificeerbare theorie toch aanvaard worden vanwege de plausibiliteit van die theorie. Meer dan de andere criteria is het plausibiliteitskriterium m.i. zelf inakkuraat; bovendien draagt het een duidelijk konserverend element in zich, in zoverre het een beroep doet op de traditie van de wetenschap en op 'common sense'.

Afgezien van de interpretatie van de hiervoor genoemde vier wetenschappelijke waarden speelt in de discussie tussen diverse stromingen in de economie de relatieve voorkeur voor één van deze criteria een rol. Zo hebben de Neo-klassieke ekonomen bijv. steeds hoge prioriteit aan de (onderlinge) consistentie van theorieën gegeven, terwijl bij Marxisten de plausibiliteit gegeven het eigen theoretisch kader een belangrijke rol speelt.⁶

5. De uitspraak 'vanwege (...) is alles vannacht 2 x zo groot geworden' is bijv. niet weerlegbaar.

6. De hoge mate van formalisering van Neo-klassieke theorieën speelt daarbij waarschijnlijk een rol. Onduidelijk is echter of consistentie als 'wetenschappelijke waarde' de formalisering gestimuleerd heeft, of dat juist omgekeerd de formalisering het consistentie criterium heeft doen benadrukken. Overigens is het zo dat terwijl Marxisten voorheen (evenals bijv. Marshall) waarde hechtten aan de toegankelijkheid (hetgeen bemoeilijkt wordt door formalisering) van theorieën voor niet-specialisten, de Neo-klassieke theorie wat dit betreft duidelijke invloed heeft gehad op 'de hedendaagse formuleringen van Marxistische theorieën. Terwijl dit tevens ten koste kan gaan van de akkuratete betekent dit uiteraard een grotere nadruk op de consistentie. Naast de consistentieoverweging zelf heeft hierbij m.i. een rol gespeeld dat enerzijds ekonomen als Samuelson Marxisten daartoe uitgenodigd hebben (nl. door hun interpretatie van Marxistische theorieën te formaliseren en aldus reakties uitlokkend). Anderzijds hebben de reakties van leidende vakwetenschappelijke tijdschriften de voorkeur aan dergelijke publikaties gegeven. (En in verband met aanstellingscriteria bij wetenschappelijke instituten dienen o.a. marxistisch georiënteerde ekonomen zich hieraan te konformereren). Hieraan is waarschijnlijk niet vreemd de gedachtengang dat formalisering een garantie voor waardevrijheid van theorieën zou betekenen. 'Increasing formalisation of the subject is ... identified with increasing neutralisation, so far as the intrusion of ideological influence is concerned ...' (Dobb 1973, p. 11). Geurts (1971, p. 93) stelt hierover: 'Elke poging tot formalisatie van een geheel van uitspraken waarin de kennis van de ons

Dergelijke prioriteiten bemoeilijken uiteraard de discussie tussen elkaar bestrijdende scholen.

Het begrip 'wetenschappelijkheid' is niet eenduidig. 'Aanvaardbaarheid' van een theorie kan echter nader gespecificeerd worden als 'falsifieerbaarheid' (gegeven een voor die falsifieerbaarheid voldoende mate van akkuratessse en consistentie). Zo gezien is het slecht gesteld met de economie: zowel de 'gangbare' als de 'kritische' economie heeft tot op heden weinig niet-gefalsifieerde door toetsing beproefde algemene uitspraken opgeleverd.⁷ Zelfs als wetenschappelijkheid nader gespecificeerd wordt als falsifieerbaarheid hebben aanhangers van de diverse stromingen elkaar dien-aangaande alles te verwijten; zichzelf kunnen zij niet verschonen van die kritiek. De genoemde internwetenschappelijke beoordelingscriteria zijn bij de huidige stand van zaken in de economie onvoldoende om de keuze voor de ene of de andere theorie te funderen. Toch wordt blijkbaar het ene theoretische stelsel geprefereerd boven het andere. Spelen bij de aanvaarding van theorieën andere motieven een rol?

b. Het objekt van economische theorieën: aard van de toegepaste abstrakties
Diskussies over wat het objekt van economische theorie is of zou moeten zijn hebben steeds een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van de economische wetenschap. De kwestie, welke daarbij ook vandaag nog een rol speelt is of het objekt van de economie zoals sommigen het stellen een of ander 'domein' (bijv. produktie en verdeling of ruil en allokatie) dan wel, zoals volgens anderen een 'aspekt' (rationele allokatie of rationaliteit in het algemeen of optimaliserings- en minimaliseringsvraagstukken) van menselijk (maatschappelijk) gedrag betreft.⁸

Wat het objekt van een wetenschap is kan echter niet vóóraf worden vastgesteld. Het objekt van een wetenschap is steeds in verandering middels de probleemstellingen van de wetenschappers.⁹ (Uiteraard kan wel achteraf het gedrag van ekonomen in dezen beschreven worden.) Het kan echter zo zijn dat een groep wetenschappers hun probleemstellingen als zo fundamenteel anders (of specialistisch of juist algemeen) dan die van hun (voormalige) vakgenoten beoordeelt, dat zij die in een naamsverandering tot uitdrukking

omringende wereld tot uitdrukking gebracht wordt, moet dan ook gezien worden als de *formalisatie van een geheel van reeds theoretisch geconnoteerde uitspraken*' (d.w.z. uitspraken waarin de theoretische resp. subjektieve medebepaaldheid tot uitdrukking wordt gebracht).

7. Vgl. Klant 1975 (in Driehuis 1977, p. 34).

8. Sweezy (1942, p. 12) somt een zestal objektomschrijvingen op 'to convince ourselves that economists have not always been in agreement on their objectives'. Zie bijv. ook Lange (1963, pp. 1-15).

9. 'Een wetenschap is een verzameling problemen die veranderen' (Klant 1975, p. 30).

brengen. Zo is de 'political economy' voortgekomen uit de 'moral philosophy'; de sociologie uit de 'political economy' en de ekonomie (economics) uit de 'political economy'; de politikologie uit de sociologie etc.¹⁰

Het wordt gekompliceerd als bijv. ekonomen van mening zijn dat zij het over 'hetzelfde' hebben, terwijl de expliciete objectomschrijvingen toch uiteenlopen.¹¹ De rivaliserende (?) theorie wordt in zo'n geval niet als anderssoortig aangemerkt, maar als inadekwaat. Inadekwaat, niet om redenen samenhangend met de in de vorige subparagraaf genoemde beoordelingskriteria, maar om redenen samenhangend met oordelen over de toegepaste *abstrakties*, oordelen over de toegepaste *analytische instrumenten*, en oordelen over de *relevantie* van het type theorie. Deze drie oordelen hangen overigens nauw samen. (In een marxistische analyse kan bijv. in één bepaald stadium gewerkt worden met begrippen als waarde en meerwaarde. Dan wordt geabstraheerd van het ruil- en verdelingsproces. Een dergelijke abstraktie kan uiteraard als irrelevant beoordeeld worden, omdat er 'in de realiteit' nu eenmaal 'gewerkt wordt met begrippen' (?) als prijzen en winst. (Vgl. Reuten 1979, pp. 112-114.) Iets dergelijks kan opgemerkt worden over het gebruik van continue functies, en daarmee het ontbreken van reële (?) tijd in Neo-klassieke groei-modellen — zie De Klerk 1979, pp. 30-31 — en over Neo-klassieke nuts-, resp. substitutieanalyse.)

Theoretiseren vereist een of andere vorm van abstraktie. Het abstraheren van een aspekt of van een (deel)domein zal in iedere sociale wetenschap in een bepaald stadium van het onderzoek voorkomen.¹² Zinnvolle falsifieerbare hypothesen moeten (in de in de vorige subparagraaf besproken opvatting) uiteindelijk uit deze theorieën afgeleid kunnen worden. Waar de ene stroming in de ekonomie in dezen niet meer kundigheid toont dan de andere, is er geen reden om ook aan de rivaal wat dit betreft niet de 'benefit of the doubt' te geven. Pas als er 'voldoende' falsifieerbare hypothesen geformuleerd worden, zal de balans kunnen worden opgemaakt omtrent de kwestie of de onderzoeksobjecten al dan niet overeen kwamen. (Een bezigheid welke mij

10. De ontwikkelingen lopen in diverse landen echter niet parallel. Eén van de interpretaties van de term politieke ekonomie (Taylor 1960) is overigens een soort synthetische wetenschap in de zin van de Engelse/Schotse klassieke politieke ekonomen, inclusief ethiek en sociale filosofie. Zie hierover ook De Roos (1974).

11. Vgl. bijv. m.b.t. theorieën over konsumentengedrag het daarbij betrekken van machtsrelaties in de Institutionalistische visie, i.t.t. de Neo-Klassieke benadering.

12. Iets anders is dat indien empirische uitspraken in zo'n geval direkt afgeleid worden van die abstrakte analyse, deze uitspraken uiteraard steeds op een *ceteris-paribus-klausule* berusten. Slechts als andere factoren geen rol spelen of als de invloed ervan kan worden verklaard kan over de theorie worden beslist door middel van toetsing. (In zo'n geval moeten de andere factoren — waarvan wordt afgezien — nader gespecificeerd worden, of de mate van geoorloofde afwijking van de uitspraak moet nader gespecificeerd worden. Zie Klant 1979, pp. 148-151.)

overigens niet zo zinnig lijkt.)

Een en ander neemt niet weg dat ook in een eerder stadium een kritische discussie tussen leden van rivaliserende scholen — zelfs met alle begripsverwarringen van dien — over de toegepaste abstrakties etc. zinvol kan zijn. Een voorlopige overtuiging van het eigen gelijk in dezen biedt echter onvoldoende grond om een rivaliserende theorie te verwerpen.

Diskussies over de wetenschappelijkheid en het objekt van economische theorieën zijn zinvol. Hoewel de discussie over deze problemen bevorderd wordt doordat er verscheidene economisch theoretische scholen bestaan, zijn deze problemen (althans in de vorm waarin ze meestal naar voren gebracht worden) algemene theoretische problemen en niet direkt relevant voor de inhoudelijke meningsverschillen tussen die scholen. Als zódanig zijn discussies hierover m.i. aan te merken als schijndiskussies welke de aandacht van de feitelijke meningsverschillen afleiden. Zoals in par. 3 gesuggereerd wordt winnen inhoudelijke discussies over wetenschappelijkheid en het objekt van economische theorieën pas aan vruchtbaarheid als achterliggende politiek-filosofische meningsverschillen onderkend en uitgesproken worden.

3. Politieke economie

a. Politieke filosofie

Hoewel de 'gangbare' economie evenals de (daartegenover) 'kritische' economie tot op heden weinig niet gefalsifieerde door toetsing beproefde algemene uitspraken heeft opgeleverd, zijn er blijkbaar toch redenen voor ekonomen om het ene samenstel van theorieën te prefereren boven het andere.¹³ Ik ben van mening dat het fundamentele meningsverschil tussen bijv. Neo-klassieken en Neo-Ricardianen uiteindelijk te herleiden is tot een verschil in politieke filosofie. Als dit inderdaad zo is dan zouden discussies over bijv. de relevantie van het postuleren van bepaalde economische functionele verbanden, althans in eerste instantie, als schijndiskussies moeten worden aangemerkt.

In eerste aanleg hangt een politieke filosofie samen met *attitudes*¹⁴ t.o.v. maatschappelijke verschijnselen (bijv. inkomensverdeling, welstandsverdeling,

13. Ik ga er daarbij van uit dat men wel steeds zal trachten de eigen voorkeur te bevestigen en de konkurrent te overtuigen middels empirische toetsing van theorieën.

14. Een attitude kan omschreven worden als een min of meer continue eenheid van gedachten, gevoelens en gedragsdisposities (d.w.z. hoe men zou willen handelen) m.b.t. een objekt (inklusief personen en relaties) of een kategorie objekten in de omgeving (Wentholt 1971; Kelvin 1970, pp. 40-41).

machtsverdeling). Deze attitudes kunnen gezien worden als een meer concrete uiting van 'waarden', zoals bijv. vrijheid en rechtvaardigheid (Kelvin 1970, p. 39), welke relatief zijn aan een specifieke maatschappelijke of groepsstructuur en cultuur.¹⁵

Uit de relatering van deze verschijnselen aan instituties en aan posities van personen, groepen, klassen in of ten opzichte van instituties (een *kognitief proces* waarin echter de affektieve en gedragsdispositionele elementen uit de genoemde attitudes een rol spelen) volgen *attitudes* t.o.v. instituties (inkomensrelaties, machtsrelaties, eigendomsrelaties, ruilrelaties)-en t.o.v. groepen en/of klassen in samenhang daarmee.

D.w.z. men doet een *keuze vóór of tegen* die instituties en een keuze vóór of tegen de huidige positie van bepaalde groepen en klassen. (Deze keuzen hebben een kognitief, een affektief en een gedragsdispositioneel element.) M.a.w. men is *partijdig*. Een dergelijke keuze kan gepaard gaan met een intuïtieve (evt. ook een 'vóór-wetenschappelijk' theoretische) gedachtenvorming over alternatieven voor die instituties.

Dit samenstel van waarden, attitudes en oordelen over maatschappelijke verschijnselen kan men een 'politieke filosofie' noemen. Essentieel hierbij is dat men (vóór-wetenschappelijke) keuzen doet m.b.t. behoud of verandering van bestaande instituties. Een komplikatie is dat attitudes invloed hebben op de verdere kognitieve ontwikkeling in die zin dat men attitudes zal trachten te rationaliseren (vgl. Wentholt 1971). Dit betekent overigens niet dat deze attitudes en een politieke filosofie niet veranderbaar zouden zijn. (Zie daarover Kelvin 1970, pp. 59-75 en de daar vermelde literatuur.)

b. Probleemkeuze en konformistische verklaringen

Ekonomisten houden zich, evenals andere wetenschappers, bezig met problemen. De probleemkeuze, dus het specifieke onderzoek waar men zich mee bezig houdt, hangt af van waarderingen. Aan elk onderzoek en aan elke tak van wetenschap is een dergelijke probleemkeuze, derhalve een waardering, voorafgegaan. Dit betekent echter niet dat er steeds een rechtstreeks verband bestaat tussen de politieke filosofie van een econoom en datgene waar hij of zij zich mee bezig houdt. Vier onderling samenhangende factoren kunnen worden aangegeven welke hierop van invloed zijn.

Ten eerste de politieke filosofie. In dit geval worden bijv. argumenten-pro of kontra bepaalde instituties gegeven. (Die instituties kunnen m.b.t. het functioneren van het economisch systeem als geheel van algemene aard zijn, zoals bijv. de vrije marktwerking of de investeringsvrijheid, of meer specifiek, zoals bijv. aangaande het type belastingheffing.)

15. Een nadere bepaling van die 'relativiteit' valt buiten het bestek van dit artikel.

Ten tweede het voorkomen van 'puzzles' en inkonsistenties. In de hiervóór genoemde argumentatie (alsmede in de onder de punten drie en vier te noemen argumentaties) kunnen 'afgeleide' problemen voorkomen welke om de redenering sluitend te maken opgelost moeten worden. Kuhn (1970) heeft dit gekarakteriseerd als het bedrijven van 'normale wetenschap'.¹⁶ Men kan hier bijv. denken aan uiteenlopende zaken zoals het aanbrengen van een onderscheid tussen een homogeen en een heterogeen polypolistische markt-vorm of aan het effect van direkte of indirecte belastingen op de 'optimale allokatie van produktiefactoren', of aan het voorkomen van autokorrelatie in regressieanalyses in de ekonomie. 'Normale' ekonomische wetenschappers zijn i.h.a. bezig met het oplossen van 'technisch' ekonomische problemen. Hoewel ook deze 'normale' wetenschappers er een politieke filosofie op na houden, is de band tussen hun ekonomisch onderzoek en hun politiek filosofische opvatting voor hen minder of misschien zelfs in het geheel niet een bewuste.¹⁷

Ten derde de historische 'konjunktuur'. In een periode zoals nu waarin bijv. werkloosheid en de positie van vrouwen in het reproductie en arbeids-proces politieke problemen zijn, verschuift ook de aandacht van ekonomen zich naar dergelijke problemen. Dit geldt niet alleen voor de sub. één genoemde categorie, maar ook voor die onder sub. twee genoemd. Dit betekent ook voor 'normale wetenschappers' een relatief sterkere mate van politisering van het onderzoek, in die zin dat het maken van keuzen, samenhangend met de politieke filosofie, meer expliciet wordt.

Ten vierde de verdediging van het theoretisch stelsel. De probleemkeuze kan ook beïnvloed worden doordat bepaalde theorieën of onderdelen daarvan door aanhangers van een andere 'school' betwist worden.¹⁸ (Vgl. bijv. de Cambridge-Cambridge kontroverse, diskussie m.b.t. het zgn. 'transformatie-probleem', en die m.b.t. de 'Phillips-kurve'.) Waar het hier fundamentele relaties binnen een theoretisch stelsel betreft zal ook de band van dergelijke

16. Volgens Kuhn zijn er (m.n. in de natuurwetenschappen) *perioden* van 'normale wetenschap', afgewisseld door perioden van 'paradigma-strijd'. (Feyerabend (1973, p. 189) vraagt zich af of er zich ooit in de geschiedenis van het denken wel een periode van 'normale wetenschap' heeft voorgedaan.) Ik ga er hier van uit dat er steeds 'normale wetenschap' wordt bedreven, maar dat in sommige perioden (zie hierna) wetenschappers 'konjunkturgevoeliger' zijn en/of gevoeliger zijn voor het feit dat er naast het 'paradigma' waar zij aan/in werken andere concurrerende paradigma's zijn.

17. Voor deze wetenschappers zal er inderdaad een dualisme tussen ekonomie en politiek zijn (vgl. Horkheimer 1937). Ik vermoed dat voor deze 'normale' ekonomen de rechtstreekse band welke ik leg tussen politiek en ekonomie geen gevoelige snaar zal raken.

18. Of doordat de mogelijkheden van de oplossing van specifieke problemen (bijv. milieu-verontreiniging of de dynamische analyse van onevenwichtigheden) binnen een bepaald theoretisch stelsel betwist worden. Dit kan aanleiding vormen om zich juist met die problemen bezig te houden.

(onderdelen van) theorieën met de politieke filosofie (hoezeer dergelijke debatten vaak ook gevoerd worden in termen van consistentie en akkuratesse) duidelijker op de voorgrond komen te staan.

Hoewel de hierboven gegeven opsomming primair de relatie tussen politieke filosofie en probleemkeuze betrof, kwam daarin zijdelings ook al de 'oplossing' van problemen ter sprake. De politieke filosofie is niet alleen van invloed op de probleemkeuze, maar ook op de specifieke hypothesen (en vooronderstellingen) welke in verband met dergelijke problemen geponoerd worden.¹⁹ Bij het zoeken naar verklaringen voor bepaalde verschijnselen zal *in eerste instantie* in een specifieke richting gezocht worden welke direkt of indirekt samenhangt met de politieke filosofie (bijv. het verband tussen werkloosheid en loonflexibiliteit zoals beïnvloed door werkloosheidsuitkeringen en vakbondsinvloed versus het verband tussen werkloosheid en overinvesteringen zoals beïnvloed door excessieve winsten). 'In eerste instantie' d.w.z. voorafgaande aan eventuele toetsing, gesteld dat de hypothesen überhaupt toetsbaar zijn.

Voorzover het bedrijven van 'normale' wetenschap in economisch onderzoek de boventoon voert is de band tussen het poneren van verklaringen voor bepaalde verschijnselen en de politieke filosofie een *indirekte*: men konformeert zich aan bepaalde bestaande theoretische stelsels.²⁰ Op de eerste plaats betekent dit dat men zich oriënteert aan in een bepaalde theoretische school 'gangbare' *verklaringstypen* (zoals bijv. in de Neo-klassieke theorie o.a. prijsverstoringen; in de Keynesiaanse theorie o.a. geaggregeerde vraagverstoringen; in de Neo-Ricardiaanse theorie o.a. veranderingen in de inkomensverdeling; en in de Marxistische theorie o.a. verandering van produktietechnieken). Op de tweede plaats zal men zich bij het poneren van een verklaring voor een bepaald verschijnsel mede laten leiden door de *konsistentie* daarvan met andere theorieën binnen het theoretisch stelsel. Op de derde plaats oriënteert men zich aan de *ekonomisch-filosofische structuur* van gevestigde theorieën. Hierbij kan men bijv. denken aan tendenties naar 'evenwicht' — krisis is abnormaal — in Neo-klassieke en Keynesiaanse

19. Vergelijk in dit verband Schumpeters (1954, pp. 41-43) 'vision' koncept. Schumpeter was nogal optimistisch omtrent de effectiviteit van 'procedureregels' (intern-wetenschappelijke beoordelingskriteria) in het elimineren van 'fouten': 'they tend to crush out ideologically conditioned error from the visions from which we start. It is their particular virtue and they do so automatically and irrespective of the desires of the research worker' (zie ook Reuten 1976).

20. Dit konformisme zoals hierna kort uiteengezet hangt nauw samen met het door Kuhn (1970) geïntroduceerde 'paradigma'-begrip. De volgende drie punten zijn elementen van dat wat men een paradigma kan noemen. Zie ook Schumpeter (1954, pp. 44-45).

theorieën.²¹ (Deze structureel-theoretische tendentie kan herleid worden tot een perceptie van de bestaande instituties als 'harmonisch'. Een structurele tendentie naar evenwicht sluit overigens het bestaan van onevenwichtigheden in de theoretische of historische tijd niet uit.) Omgekeerd is de theoretische structuur in Marxistische en Neo-Ricardiaanse theorieën er een van een tendentie naar onevenwichtigheid — crisis is normaal —. (Hier is deze theoretische structuur te herleiden tot de perceptie van tegenstellingen welke inherent zijn aan de bestaande instituties. Ook hier is het zo dat dit niet betekent dat 'evenwicht' — hoe ook nader omschreven — uitgesloten is.)²²

Het poneren van verklaringen door 'normale' ekonomen hangt aldus nauw samen met *konformisme* aan een bestaand theoretisch stelsel. Aangezien dit de 'normale' gang van zaken is, zal men het poneren van verklaringen i.h.a. niet liëren aan een politieke filosofie; althans de verklaringen die consistent zijn met het eigen paradigma! De (ook sociaal-psychologisch) stabiliserende werking van dit konformisme zal echter afnemen a) indien (nieuwe) maatschappelijke problemen binnen het theoretisch stelsel 'onvoldoende' verklaard kunnen worden; b) indien 'afwijkend gedrag' (bedoeld wordt het poneren van alternatieve verklaringen al dan niet binnen een rivaliserend theoretisch stelsel) toeneemt; c) indien verklaringen in 'voldoende' mate empirisch weerlegd worden, terwijl alternatieve verklaringen 'voldoende' bevestigd worden. Een relatieve afname van dit konformisme (en het 'serieus' nemen van 'afwijkend gedrag', in die zin dat men in discussie treedt, is hiervan een symptoom), betekent echter dat de politiek-filosofische stellingname een meer bewuste stellingname wordt.

c. De theoretische medebepaaldheid van waarnemingsobjecten

Geurts (1971, 1974) heeft op fundamentele wijze beargumenteerd dat in een empirisch wetenschappelijke theorie het 'object van waarneming' ('waarnemingsobject' of 'ervaringsgegeven') centraal staat. Dit waarnemingsobject komt mede tot stand door de structurerende activiteit van de mens. Naast deze *theoretische/subjectieve medebepaaldheid* van dat object van waarneming speelt een rol de *objectieve medebepaaldheid* (d.w.z. de uitspraak brengt iets over een gekend object tot uitdrukking)²³ en de *intersubjectieve medebepaaldheid* (d.w.z. dat een structuur zó aangebracht wordt zoals men

21. Al dan niet automatische tendenties. Ik ga hier niet in op de kwestie of met 'Keynesiaans' ook geïmpliceerd is dat dit de visie van Keynes zou zijn.

22. Bij deze economisch filosofische structuur is ook van belang de mate waarin bepaalde instituties in de analyse al dan niet als exogeen worden beschouwd.

23. *Objectiviteit* betekent hier niet zoiets als 'zekerheid', maar houdt een *verwijzing naar een objekt* in.

geleerd heeft die aan te brengen).²⁴

Verschillende theoretische medebepaaldheid heeft verschillende begrippen van waarnemingsobjekten tot gevolg. Dit *kan* betekenen dat theoretici uit verschillende scholen in verschillende waargenomen 'werelden' leven (Feyerabend) in welk geval zinvolle discussie tussen aanhangers van verschillende scholen op zijn minst problematisch zo niet uitgesloten moet worden geacht. Dit betekent echter niet dat er geen enkele basis voor discussie zou kunnen zijn. Op de eerste plaats is daartoe een discussie over de totstandkoming van uitspraken benodigd. (Geurts (1974, p. 58) stelt i.t.t. Popper dat bij het rechtvaardigen van uitspraken de totstandkoming daarvan betrokken moet worden). Op de tweede plaats kan het zo zijn (discussie moet dit uitwijzen) dat 'slechts' het begrip van waarnemingsobjekten uiteenloopt, maar dat het niet gaat om diverse waarnemingsobjekten. (Vgl. de begrippen 'producent' en 'produktiefactor' versus 'kapitalist' en 'arbeidskracht' in een Neo-klassieke resp. een Marxistische theorie, of het begrip 'konsumptie' in een Keynesiaanse versus Monetaristische opvatting). Discussie over het objekt van een theorie tussen verschillende scholen (zie par. 2b) zonder dat het verschil in theoretische medebepaaldheid van waarnemingsobjekten uitvoerig in de discussie betrokken wordt, zijn mede hierom onvruchtbaar.

Als dergelijke discussies, welke politiek-filosofisch geladen zullen zijn, niet gevoerd worden dan zal zelfs de eventuele bevestiging van falsificeerbare uitspraken middels toetsing m.i. weinig wervende overtuigingskracht op aanhangers van een concurrerend paradigma uitoefenen. (Het onderzoek zal binnen het eigen paradigma verbeterd worden voortgezet.)

Geen van de huidige in de economie concurrerende theoretische stromingen is er echter tot nog toe in geslaagd falsificeerbare getoetste maar niet gefalsifieerde algemene theorieën voort te brengen. (Een uitzondering hierop vormt de uitspraak – als men deze tenminste als zodanig wil kwalificeren – 'als het makro-economische inkomen stijgt, stijgt ook de makro-economische konsumptie'.) Een belangrijke rol hierbij speelt dat veel variabelen welke in theorieën voorkomen niet operationeel kwantificeerbaar zijn (bijv. 'technische ontwikkeling').²⁵

24. Geurts 1974, pp. 31, 34, 47, 63. Middels de konstitutie van het 'ervaringsgegeven' doet Geurts een vernieuwende poging het meta-theoretische subjekt-objekt dualisme te doorbreken. Als zodanig heeft hij het ervaringsgegeven m.i. echter toch niet voldoende kunnen *funderen* (bijv. pp. 53-55, 58-63, 76-84). In het bestek van dit artikel kan ik hier niet verder op ingaan.

25. Het is echter wel mogelijk voor dergelijke variabelen 'proxies' te konstrueren. In zo'n geval wordt echter een nieuwe (specifieke) theorie geformuleerd. De weerlegging van een dergelijke specifieke theorie betekent uiteraard niet dat de grondtheorie waaruit deze 'afgeleid' werd als weerlegd wordt beschouwd (vgl. Klant 1978, p. 241).

Waar ekonomen m.b.v. ekonometrische methodes wèl toe in staat zijn, is het doen van korte termijn voorspellingen. Dat slechts 'korte' termijn voorspellingen mogelijk zijn wordt veelal toegeschreven aan 'structural change', structurele verandering van de parameters.²⁶ (Als een dergelijke structurele verandering zich voordoet, komen de voorspellingen uiteraard niet uit.) Een belangrijker en meestal veronachtzaamd probleem hierbij is m.i. dat van model-specificatie en 'multikollineariteit'. Men weet niet of men het model juist gespecificeerd heeft in termen van oorzaak en gevolg (onafhankelijke en afhankelijke variabelen). Het is in principe mogelijk een variabele (bijv. werkloosheid) afhankelijk te stellen van een (voorondersteld) onafhankelijke variabele (stel de loonstijging) welke in de tijd een *overeenkomstig* verloop heeft met de 'eigenlijke oorzaak' (stel de investeringsstijging als maatstaf van overinvesting), welke niet opgenomen is in de geschatte vergelijking.²⁷ Dit betekent dat ook bij afwezigheid van 'structurele verandering' een ekonometrisch onderzoek slechts kan bijdragen tot het *schatten van korrelaties* en niet tot het toetsen van oorzakelijkheidsverbanden.²⁸ (Het behoeft geen betoog dat het behandelen van korrelaties als oorzakelijkheidsverbanden belangrijke economisch-politieke konsekwenties heeft.)

Zelfs al zouden ekonomen er naar streven en er in slagen falsifieerbare theorieën voort te brengen dan betekent dit nog niet dat de falsifikatie van een dergelijke theorie voldoende zou zijn om die theorie te verwerpen. Methodologisch onderzoek in de natuurwetenschappen en in andere empirische wetenschappen heeft uitgewezen dat wetenschappers zich niet zonder meer neerleggen bij de weerlegging van hun theorieën.²⁹ Terecht of ten onrechte tracht men middels het invoeren van ad-hoc hypothesen de theorie zodanig te amenderen dat de 'kontraire informatie' erin opgenomen kan worden. Geurts (1974, p. 67) merkt in dit verband op:

'Men zal ongetwijfeld altijd wel op grond van het resultaat van onderzoek tot overeenstemming willen komen, maar het soms eenvoudig niet kunnen, omdat het aangeboden feitenmateriaal vanuit een zo verschillende

26. De mogelijkheid van deze structurele verandering betekent overigens dat de evt. aan het betreffende model ten grondslag liggende theorie niet falsifieerbaar is (vgl. Klant 1978, pp. 228-229).

27. '... in the explanation of any particular aggregate magnitude there will in many cases be a large number of models which provide adequate fits to the data; a large number of subsets of variables drawn from the available published series will provide us, to use the standard jargon, with hypotheses that are not refuted at the α level of significance' (Grahl 1978, p. 11).

28. Men kan echter, ten onrechte, bij het schatten van dergelijke korrelaties een theorie bevestigd achten.

29. Zie bijv. Geurts 1970, pp. 33, 37-39; Geurts 1974, p. 67; Williams 1975, p. 318; Feyereabend 1973, p. 188; Klok, Goorberg en Pelkmans 1974; Kuhn 1970; Klant 1978.

contextuele situatie beoordeeld wordt dat de discussie zich in feite naar het veel fundamentele niveau van de in het geding zijnde theoretische connotaties verplaatst. Voordat de gesprekspartners elkaar echter op dat vlak gevonden hebben, moet soms een grondige herziening van de begripsapparatuur hebben plaatsgevonden, en dat vraagt veelal meer dan alleen maar het aandragen van beperkt feitenmateriaal.⁷

Een rationele discussie tussen aanhangers van de diverse scholen heeft dan ook als voorwaarde de bereidheid tot het aangaan van discussies op het vlak van de theoretische medebepaaldheid van waarnemingsobjecten. Dit betekent dat de totstandkoming van uitspraken en de politiek-filosofische attitudes welke daarbij een rol spelen mede in de discussie zouden moeten worden betrokken. Dit betekent niet het voeren van politieke discussies zonder meer, welke in de ekonomie niet zouden thuis horen; het betekent een expliciet maken van hetgeen reeds impliciet in ekonomische theorieën vervat is.

d. Konformatie als konfirmatie?: politieke ekonomie

Men kan zich afvragen of in de ekonomie de genoemde 'herziening van de begripsapparatuur' een voldoende voorwaarde voor overeenstemming zal zijn. Men kan echter stellen dat herziening van begripsapparatuur en theoretische konnotatie inherent is aan een herziening van politiek-filosofische attitudes. Afgezien daarvan *kan* uit het voorgaande m.i. de konklusie worden getrokken dat bij de huidige stand van zaken in de ekonomie niet afgezien kan worden van de politieke filosofie van de ekonoom. D.w.z. de politieke filosofie vormt een belangrijk onderdeel van de theoretische en intersubjektieve konnotatie van de 'waarnemingsobjecten' van ekonomen. Hiermee is zeker niet geïmpliceerd dat er een verdraaiing van de 'feiten' plaatsvindt. Wel is geïmpliceerd dat oordelen over maatschappelijke werkelijkheid niet het aura mag worden opgelegd van zekerheid, omdat zij het resultaat van ekonomisch wetenschappelijk onderzoek zijn.³⁰ (Vgl. ook Klant 1978, pp. 264-265.)

In deze paragraaf is betoogd dat ekonomisch-theoretische meningsverschillen tussen ekonomen onderling te herleiden zijn tot politiek-filosofische attitudes

30. Dit is eveneens van belang voor de wijze waarop politici het makro-ekonomische beleid presenteren. Het mag bijv. zo zijn dat een bepaalde *voorspellingswaarde* kan worden gehecht aan CPB-modellen. Dit betekent echter nog niet dat op basis van de in zo'n model gepostuleerde relaties (vooronderstelde afhankelijkheidsverbanden) en de geschatte *grootte* van de koëfficiënten *verantwoorde* ekonomische politiek kan worden gevoerd middels het 'bijstellen' van bepaalde variabelen. Dit zou alleen verantwoord zijn indien (afgezien van structurele verandering) het model juist zou zijn gespecificeerd. Politici zouden daarom duidelijk moeten maken dat het in het ekonomisch beleid gaat om politieke keuzen en niet om politieke keuzen op basis van 'technisch ekonomische vereisten'.

en tot konformisme aan economische theorieën welke geënt zijn op die politiek-filosofische attitudes. Economen zijn er tot op heden niet in geslaagd theorieën middels empirische toetsing te doen aanvaarden. Niet alle economen zijn het er echter over eens dat het hier inderdaad om politiek-filosofische meningsverschillen gaat: ze zeggen het althans niet. De term *politieke economie* kan men gebruiken als een stellingname in dezen. Daarmee ook als een explicitering van de bereidheid discussies aangaande de politiek-filosofische inhoud van economische theorieën te voeren en de bereidheid de eigen politieke filosofie diskutabel te stellen.³¹

4. Verandering en veranderbaarheid: de 'betekenis' van 'positief' gedrag

De motivatie tot het onderzoek van specifieke problemen, alsmede de theoretische konstitutie van het onderzoeksobject en het poneren van specifieke hypothesen omtrent oorzakelijkheidsrelaties dienaangaande mag dan politiek-filosofisch geladen zijn (par. 3), dit neemt niet weg dat men om zichzelf en anderen te overtuigen naar de empirische bevestiging van theorieën moet streven (waarbij de empirische weerlegging niet op voorhand uitgesloten moet worden). Stelt men de eis dat de toetsing van theorieën 'hier en nu' mogelijk moet zijn, dan beperkt men de aanvaardbaarheid (gespecificeerd als falsifieerbaarheid) en de mogelijke aanvaarding (gespecificeerd als 'voldoende' empirische bevestiging) van theorieën tot de 'positieve orde' tot 'positief gedrag' en de geschiedenis daarvan. Klant (1978) acht, i.t.t. tot Popper, hypothesen welke *'in beginsel'* toetsbaar en falsifieerbaar zijn 'falsifieerbaar'. D.w.z. ook beweringen over de toekomst van de positieve orde en over toekomstig gedrag kunnen 'aanvaardbaar' zijn (maar niet 'aanvaard').³²

Afhankelijk van hun politieke filosofie kunnen economen niet alleen gedreven zijn tot onderzoek naar oorzakelijkheidsrelaties in de huidige 'positieve' orde, maar ook naar veranderingen in/van die orde resp. mogelijke

31. Dit gebruik van de term politieke economie wijkt af van een aantal andere interpretaties van die term, zoals: a) economiebeoefening in de traditie van de 'klassieke politieke economie' - zie ook voetnoot 10 -; b) economiebeoefening in de traditie van Marx; c) 'kritische' of 'linkse' economiebeoefening in het algemeen; d) economiebeoefening welke zich van andere economiebeoefening onderscheidt door haar specifieke onderzoeksobject, nl. dat van maatschappelijke produktie en verdeling. De term zoals die hier door mij gebruikt wordt sluit overigens geen van de genoemde interpretaties uit.

32. 'De grens tussen enerzijds nog niet beproefde, maar toetsbare en anderzijds nog niet toetsbare hypothesen is ... moeilijk te trekken. (...) soms moet lang worden gewacht vóór de theorie praktisch kan worden beproefd. De vorm van de afgeleide bewering moet echter altijd zo zijn dat, als de toetsresultaten bekend zijn, kan worden beslist haar al of niet te verwerpen' (Klant 1978, pp. 59-60).

veranderbaarheid in/van die orde. Hoewel in het feitelijk onderzoek deze drie probleemgebieden dooreen kunnen lopen, lijkt mij een *onderscheiding* hier van belang in verband met het oordeel over de wetenschappelijke status i.h.b. *voorzover* deze afgemeten wordt aan de toetsbaarheid van uit theorieën afgeleide beweringen.³³

Theorieën omtrent (toekomstige) maatschappelijke *veranderingen* voorzover resulterend in specifieke voorspellingen zijn 'in beginsel' bevestigbaar en , indien voorzien van voldoende specifieke voorwaarden waaronder de voorspelling al dan niet uit zal komen, ook 'in beginsel' falsifieerbaar. Vaak worden dergelijke theorieën echter geformuleerd als tendenties waarbij niet of onvoldoende (m.n. ook kwantitatief) gespecificeerde voorwaarden de theorie niet *strikt* (en hier bovendien slechts in beginsel) falsifieerbaar maken. (D.w.z. uitzonderingen worden op voorhand toegestaan, vgl. Klant 1978, p. 149.) Dit soort theorieën wordt bijv. geformuleerd op basis van extrapoleringen van ontwikkelingen in de positieve orde in het verleden (bijv. monopolisering) of op basis van plausible nieuwe ontwikkelingen (bijv. bevolkingsafname), gekombineerd met andere bevestigde oorzakelijkheidsrelaties in de positieve orde. M.b.t. het criterium van toetsbaarheid is het onderscheid tussen deze en andere theorieën *gradueel* en niet *principieel*. In het ene geval is een theorie – mits zodanig geformuleerd – onmiddellijk toetsbaar (bijv. een voorondersteld monokausaal verband tussen loonstijging en werkloosheidsstijging) in het andere geval is toetsbaarheid afhankelijk van specifieke gebeurtenissen in de toekomst.

Anders ligt dit met theorieën omtrent de *veranderbaarheid* van bestaande 'positieve' relaties en instituties en meer in het bijzonder de betekenis welke aan die positieve relaties gegeven moet worden. Onderzoek naar de veranderbaarheid van de positieve orde houdt o.a. onderzoek naar het systeem-inherent-zijn van bepaalde verschijnselen in (bijv. productie voor een markt,

33. Deze drie wetenschapsgebieden moeten weer onderscheiden van de zgn. 'normatieve economie', welke zich op de een of andere manier bezighoudt met een 'ideale' economische orde en de positieve orde relateert aan criteria omtrent wat men als ideaal ziet (vgl. Keynes, 1890, pp. 34-36). 'Men' kan hier slaan op vooropgezette criteria van de onderzoeker, maar ook op criteria van de economische subjecten. Aan geuite voorkeuren hieromtrent zal echter 'betekenis' moeten worden gegeven vanwege hierna te noemen redenen. De begrippen die de (Kritische) theorie 'als het ware van buitenaf meebrengt moet zij transponeren in andere begrippen. Dit wil zeggen: in die begrippen die de zaak-in-kwestie zelf over zichzelf heeft gevormd. Zij moet de meegebrachte begrippen transponeren in iets anders, in datgene namelijk wat de zaak-in-kwestie uitgaande van zichzelf, zou willen zijn. Dan kan zij worden gekonfronteerd met wat zij (in feite) is' (Adorno geciteerd door Von Brentano 1967, p. 10).

ekonomische crisis, specifieke economische machtsrelaties).³⁴ Uitspraken dienaangaande lijken op het eerste gezicht toetsbaar, bijv. middels historische en kontemporaine systeemvergelijking. Echter men kan zo slechts laten zien dat er verschillen zijn (bijv. dat historisch noch kontemporain produktie steeds marktgericht is). Wat men 'hier en nu' niet kan toetsen is of bijv. de marktgerichtheid van de produktie in de Nederlandse positieve orde veranderbaar is. (Men kan uiteraard wijzen op niet-markgerichte produktie binnen die orde zoals huisvrouwen/mannen arbeid, of de kollektieve distributie van bijv. musea.) 'Hier en nu' kunnen uitspraken over de veranderbaarheid van de positieve orde slechts 'plausibel' gemaakt worden ('maatschappelijke ordes zijn steeds veranderbaar gebleken').

Juist bij dit onderzoek naar de veranderbaarheid (maar ook bij het onderzoek naar verandering) van de positieve orde blijkt niet alleen de beperktheid van bestudering van *uitsluitend* het positieve (geuite) gedrag, maar ook de beperktheid van een eng vak-wetenschappelijke (bijv. economische) benadering. Sociale systemen hebben een '*dual-structure*' (Giddens 1976, p. 121 e.v.). D.w.z. subjekten (individuen resp. individuen als deel van klassen) zijn weliswaar konstitutief voor 'de maatschappij', de 'positieve' orde (m.a.w. zij 'maken' (bestendigen) middels hun gedrag de maatschappij tot wat 'waarneembaar' is) maar zij zijn (doen) dat niet onder kondities die zij zelf gekozen hebben. Gaan we uit van overeenstemming over deze laatste stellingname en over het belang van het onderzoek naar veranderbaarheid, dan moet aan het positieve gedrag betekenis worden gegeven tegen de achtergrond van die kondities (en omgekeerd).³⁵

In zekere zin wordt in elke theorie (dus ook de positieve) betekenis gegeven aan empirische verschijnselen. Mede middels 'theorie' worden verschijnselen als waarnemingsobjekten gekonstitueerd. 'Investerings', noch 'economische macht' noch 'bezettingsgraad van het produktieapparaat' zijn als zodanig waarneembaar. Pas binnen een theorie worden bepaalde verschijnselen geïnterpreteerd als 'ruilrelaties' of 'transakties' en vervolgens als 'investerings'. Pas binnen een theorie worden bijv. bepaalde verschijnselen geïnterpreteerd als zgn. 'basiswaarden', welke vervolgens als ongelijk verdeeld worden gezien en op grond waarvan een 'beleid' wordt gevoerd waaraan subjekten zich op

34. Dit onderzoek gaat m.n. in marxistische analyse veelal gepaard met een historisering van het begrippen apparaat. Bijv. een onderscheid tussen 'produktiemiddelen' en 'kapitaal' en tussen 'goederen' en 'waren'. Vanwege de geheel verschillende theoretische konnotatie van 'kapitaal' in bijv. marxistische analyses (waar in het 'positieve' onderzoek de term 'kapitaal' vervolgens ook een historische betekenis heeft - nl. gerelateerd aan specifieke maatschappelijke verhoudingen -) en Neo-klassieke analyses, doen zich hier op zijn zachtst gezegd kommunikatiestoringen voor.

35. Wellicht ten overvloede zij nog eens benadrukt dat wil 'betekenisgeving' zinvol zijn, de 'positieve' strekking daarvan eerst onderzocht moet worden.

straffe van het gebruik van sankties konformereren en welk complex als zodanig als (ekonomische) macht wordt geïnterpreteerd.³⁶ In beide gevallen gaat het om generaliserende 'theoretische konstrukties' welke meer of minder ingewikkeld zijn. Een term als 'macht' duidt niet op 'waarneembare feiten maar op afgeleide regelmatigheden die geacht worden ten grondslag te liggen aan de feiten'. Een konstruktie als 'macht', maar ook 'bezettingsgraad van het produktieapparaat' is daarbij zelf al een verklarende interpretatie van de werkelijkheid (vgl. Wentholt 1970, pp. 72-79; cit. p. 78).

Het verschil tussen de 'theoretische medebepaaldheid' van verschijnselen zoals bedoeld in de laatste alinea, en het 'geven van betekenis' aan verschijnselen met het oog op de duale structuur van sociale systemen zoals bedoeld in de voorlaatste alinea is wellicht gradueel voor wat betreft de empirische 'inhoud' welke daaraan te geven is. Dit verschil is echter (vooral-nog) meer fundamenteel als men de mogelijke toetsbaarheid beziet van theorieën omtrent de positieve orde dan wel theorieën omtrent de veranderbaarheid van die positieve orde. Een theorie waar de uitspraak uit afgeleid wordt dat 'als de bezettingsgraad van het produktieapparaat daalt, dan daalt het prijsindexcijfer van de industriële produktie', is althans binnen 'afzienbare tijd' toetsbaar. Echter een theorie waar de uitspraak uit afgeleid wordt dat een benadrukking van de intrinsieke motivatie in de opvoeding³⁷, waarvoor een bepaalde mate van intrinsieke gemotiveerdheid van de opvoeder een voorwaarde is, tot gevolg heeft dat machtsverhoudingen in bedrijven niet langer aanvaard worden en daadwerkelijk omgezet worden in verhoudingen waar die machtsbasis niet langer aanwezig is (ongespecificeerd hoe), is binnen het tijdsbestek van een generatie niet toetsbaar. Het is zelfs niet uitgesloten dat de initiële voorwaarde (hier de benadrukking van de intrinsieke motivatie in de opvoeding) zich nooit voor zal doen. In tegenstelling tot in een theorie over 'de verrijzenis in het hiernamaals' zijn de waarnemingsgegevens in een dergelijke theorie echter objektief medebepaald (zie voetnoot 23). Dat die objektieve medebepaaldheid zoals in het geval van 'macht' een meer complexe is dan in het geval van bijv. 'prijsindexcijfer' maakt die slechts gradueel verschillend. Die objektieve medebepaaldheid doet de theorie verschillen van een metafysische theorie (Popper echter noemt niet 'hier en nu' falsifieerbare theorieën metafysisch). Juist vanwege die objektieve medebepaaldheid kan de plausibiliteit van de theorie mogelijk hier en nu ondersteund worden door andere, empirisch bevestigde theorieën.

36. Zo ongeveer Lasswell en Kaplan 1950, p. 76.

37. Intrinsieke motivatie d.w.z. motivatie om iets te doen vanwege de bevrediging die dat gedrag zelf geeft (i.t.t. extrinsieke motivatie waar bevrediging in iets buiten dat gedrag zelf gegeven/gezocht wordt; bijv. 'leren niet vanwege de bevrediging van kognitieve vermogens maar vanwege een positieve of negatieve sanktie). (Vgl. Gintis 1970.)

Het onderscheid tussen 'positieve' theorieën en theorieën over de veranderbaarheid van en in verband daarmee het geven van 'betekenis' aan die positieve orde is dus niet gelegen in de mogelijke objectiviteit van die theorieën. Daarmee is het verschil niet gelegen in de logische structuur van theorie en in de aard van de bewijsvoering welke eigen zou zijn aan het ene of het andere theoretisch kader, maar in een verschillende probleemstelling.

Inhoudelijk gezien betreft die probleemstelling een sociaal complex waarvan de componenten nauwelijks zinvol isoleerbaar zijn als bijv. sociologisch, antropologisch of economisch. Het betreft daarom een sociaal wetenschappelijk project. Naarmate een dergelijk project vordert zullen internwetenschappelijke (bijv. tussen ekonomen en sociaal-psychologen) verschillen in theoretische medebepaaldheid van verschijnselen wellicht geslecht worden. Dit houdt echter een *verandering* van die theoretische medebepaaldheid in. Vanwege de invloed daarvan op ook de 'positieve' theorieën zal dit intrawetenschappelijke discussies (bijv. binnen de antropologie of binnen de economie) bemoeilijken. Zolang theorieën objectief zijn is een dergelijke discussie, indien de wederzijdse bereidheid daartoe aanwezig is, echter niet uitgesloten (zie par. 3c).

Voorzover het 'politieke ekonomen' niet alleen gaat om het onderzoek naar de 'positieve' maatschappelijke relaties en de ontwikkeling daarvan, maar *tevens* om het onderzoek naar de veranderbaarheid van die relaties middels het geven van 'betekenis' aan die positieve relaties, fungeert de term politieke economie niet alleen als een stellingname omtrent de politiek-filosofische medebepaaldheid van de huidige economische wetenschap (par. 3) maar ook als aanduiding van een sociaal-wetenschappelijk onderzoeksproject.³⁸

5. Konklusies

1. Intern-wetenschappelijke beoordelingscriteria zoals akkuratesses, consistentie, plausibiliteit en falsifieerbaarheid van een theorie zijn in verband met de stand van zaken in de economische theorie onvoldoende om de keuze voor de ene of de andere theorie te funderen (par. 2a).
2. Het objekt van de economische wetenschap kan niet op voorhand vastgesteld worden. Specifieke objektomschrijvingen, waarbij vooral de in theorieën toegepaste abstracties van belang zijn, bieden dan ook onvoldoende grond om bepaalde theorieën te verwerpen (par. 2b).

38. Ook dit gebruik van de term 'politieke economie' behoeft geen van de gangbare, in voetnoot 31 genoemde, interpretaties op voorhand uit te sluiten.

3. Vanwege attitudes t.o.v. maatschappelijke instituties en t.o.v. de positie van groepen en/of klassen in samenhang daarmee, doen (o.a.) ekonomen 'vóór-wetenschappelijke' keuzen m.b.t. behoud of verandering van die instituties en posities (politieke filosofie) (par. 3a).

4. De politieke filosofie beïnvloedt de probleemkeuze en de richting waarin naar de oplossing van problemen (o.a. het poneren van specifieke verklaringen onder specifieke vooronderstellingen) gezocht wordt. De band tussen politieke filosofie en probleemoplossing is veelal een indirecte; men konformeert zich o.a. aan de gangbare 'verklaringstypen' en aan de 'economisch filosofische structuur' van theoretische stelsels (par. 3b).

5. Voorwaarde voor een zinvolle discussie tussen aanhangers van diverse theoretische stromingen is de bereidheid tot het aangaan van discussies op het vlak van de (diverse) theoretische medebepaaldheid van waarnemingsobjekten. Dit betekent o.a. dat niet slechts theorieën zelf maar ook de totstandkoming daarvan in de beoordeling moeten worden betrokken (inclusief de politiek-filosofische attitudes welke daarbij een rol spelen) (par. 3c).

6. De term 'politieke economie' kan men gebruiken als een stellingname aangaande de politiek-filosofische medebepaaldheid van economische theorieën en tevens als een explicitering van de bereidheid die politieke filosofie diskutabel te stellen (par. 3d).

7. Om zichzelf en anderen te overtuigen van de waarde van ('positieve') theorieën moet gestreefd worden naar de empirische bevestiging van die theorieën (waarbij empirische weerlegging niet op voorhand moet worden uitgesloten) (Par. 4).

8. 'Positieve' theorieën in strikte zin moeten worden onderscheiden van theorieën over toekomstige maatschappelijke veranderingen, welke op basis van het onderzoek van de 'positieve' orde ontwikkelingen van die positieve orde aangeven. Het onderscheid tussen beiden is gradueel: indien uit deze laatste theorieën specifieke voorspellingen kunnen worden afgeleid zijn deze 'in beginsel' toetsbaar (par. 4).

9. De sub 8 genoemde theorieën moeten worden onderscheiden van de op basis van die theorieën geformuleerde theorieën omtrent de veranderbaarheid van de positieve orde en in verband daarmee de 'betekenis' welke aan het 'positieve' gedrag en de 'positieve' instituties gegeven moet worden. Het onderscheid tussen deze theorieën is niet gelegen in een verschil van mogelijke

objektiviteit (= objekt-verwijzing) maar in een met de probleemstelling samenhangend verschil in toetsbaarheid. Theorieën over veranderbaarheid zijn binnen 'afzienbare tijd' niet toetsbaar, maar daarom nog niet metafysisch (par. 4).

10. Voorzover het 'politieke ekonomen' *tevens* gaat om het onderzoek naar de veranderbaarheid van de positieve orde fungeert de term 'politieke economie' *tevens* als aanduiding van een sociaal wetenschappelijk onderzoeksproject (par. 4).

Literatuurverwijzingen

(Het eerste jaartal verwijst naar de eerste druk van een editie, het tweede jaartal naar de druk waarnaar in de tekst wordt verwezen.)

- Von BRENTANO, Margaretha (1967) Die unbescheidene Philosophie. Der Streit um die Theorie der Sozialwissenschaften, in *Das Argument* 9. Jahrgang; ned. vert. A. Kreykamp in Von Brentano e.a., *Positivisme en Dialectiek*, Wolters-Noordhoff, Groningen 1970.
- DOBB, Maurice (1973) *Theories of value and distribution since Adam Smith, Ideology and economic theory*, Cambridge University Press, Cambridge 1973.
- FEYERABEND, Paul K. (1973) Hoe verdedigen wij onze samenleving tegen de wetenschap, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 2/2 1973 (vertaling Louis Boon), herdr. in Harry KUNNEMAN (red.), *Wetenschap en ideologiekritiek*, Boom, Meppel 1978.
- GEURTS, J.P.M. (1970) Ervaringsgegeven en formalisme in de natuurwetenschappen, in Geurts e.a. *Grondslagen van het wetenschappelijk denken*, Universitaire Pers Rotterdam 1970.
- GEURTS, J.P.M. (1971) *Het ervaringsgegeven in de natuurwetenschappen, kennis-theoretische aantekeningen*, diss., Utrecht, mimeo 1971.
- GEURTS, J.P.M. (1974) *Feit en theorie, inleiding tot de wetenschapsleer*, Van Gorkum, Assen/Amsterdam 1974.
- GIDDENS, Anthony (1976) *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*, Hutchinson, London 1976.
- GINTIS, Herbert (1970) Economie en Dialectiek van de cultuur, in: Altwater e.a. *Het kapitalisme in de jaren '70*, Van Gennep, Amsterdam 1970.
- GRAHL, John (1978) Econometrics and macro-economics, *Discussion Paper* no. 47, Queen Mary College, University of London 1978.
- HORKHEIMER, Max (1937) Traditionelle und kritische Theorie, *Zeitschrift für Sozialforschung* VI 1937.
- KELVIN, Peter (1970) *The Bases of Social Behaviour, An Approach in terms of Order and Value*, Holt, Reinhart & Winston, London 1971.
- KEYNES, John Neville (1890) The scope and method of political economy (overdruk uit onbekende editie).
- KLANT, J.J. (1975) Wat is economie? in *De Economist*, jrg. 123, nr. 1 1975, pp. 23-75 en in W. DRIEHUIS (red.), *Economische theorie en economische politiek in discussie*, Stenfert Kroese, Leiden 1977.
- KLANT, J.J. (1978) *Spelregels voor economen, de logische structuur van economische theorieën*, 2e herz. druk, (1e druk 1972), Stenfert Kroese, Leiden 1978.
- De KLERK, Rob (1979) Neoklassieken, Keynes, NeoKeynesianen: verschillende visies op structuur en functioneren van het economisch proces onder kapitalistische voorwaarden, *TPE* 2/4 1979.

- KLOK, H.J., W. v.d. GOORBERGH en J. PELKMANS (1974) Een visie op de controversen tussen de 'burgerlijke' en de 'kritiese' economie, *Maandschrift Economie* 1974.
- KUHN, Thomas S. (1970) *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago 1970 (1962 1e druk), Ned. vert.: Bastiaan Willink, *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Boom, Meppel 1972.
- LANGE, Oskar (1963) *Political Economy*, Vol. I, General Problems (1e Poolse uitgave 1959), Pergamon Press, Oxford etc., 1974.
- LASSWELL, H.D. en A. KAPLAN (1950) *Power and Society*, New Haven 1950.
- NAUTA, L.W. (1971) *Argumenten voor een kritische ethiek*, Van Gennep, Amsterdam 1971.
- NUCHELMANS, G.R.F.M. (1970) De taal der wetenschap, in Geurts e.a., *Grondslagen van het wetenschappelijk denken*, Universitaire Pers Rotterdam 1970.
- RADNITZKY, Gerard (1978) Het politiek en wetenschappelijk belang van het onderscheid tussen feiten en waarden (Ned. vert.: Ilonka de Lange), in Harry KUNNEMAN, red. *Wetenschap en ideologiekritiek*, Boom, Meppel 1978.
- REUTEN, Geert (1976) Naar een heroriëntatie op ons begrip van economische theorie, in *Economisch Statistische Berichten* 61/3055, 2 juni 1976.
- REUTEN, Geert (1979) Meerwaarde en winst; over 'gedachtekonstrukties' en 'theorie', *TPE*, 2/4, 1979.
- De ROOS, W.A.A.M. (1974) Het pleidooi voor politieke economie, *Maandschrift Economie* 39/1, 1974.
- SCHUMPETER, Joseph A. (1954) *History of Economic Analysis*, Allen & Unwin, London 1972.
- SWEEZY, Paul M. (1942) *The theory of capitalist development*, Monthly Review Press, New York/London 1968.
- TAYLOR, O.H. (1960) *A history of economic thought*, McGraw-Hill, New York 1960.
- WENTHOLT, R. (1970) Grondproblemen der sociale wetenschappen, in Geurts e.a. *Grondslagen van het wetenschappelijk denken*, Universitaire Pers Rotterdam 1970.
- WENTHOLT, R. (1971) College sociale psychologie, Sociale Faculteit Erasmus-universiteit Rotterdam 1971/72.
- WILLIAMS, Karel (1975) Facing reality — a critique of Karl Popper's empiricism, in *Economy and Society* 4/3 1975.